d{kk&…

ikB Š on"k ok;q lj{k.kEk

ikB ‹ vfXu% ¼Å tk½

ikB ƒŒ on"k vfXu lj{k.ke ¼Å tk½

ikB ƒƒ vkdk'k% ¼vUrfj{kEk½

8

on"k ok; lj{k.ke

प्रियाः शिक्षार्थिनः, पूर्वतनपाठे भवन्तः पञ्चमहाभूतेषु एकस्य वायुमहाभूतस्य विषये पठितवन्तः । अस्मिन् पाठे भवन्तः वेदेषु वायोः महत्वस्य तथा संरक्षणस्य विषये पठिष्यन्ति । शुद्धवायौ श्वसनेन विना जीवनं संभवं नास्ति, अतः वायोः संरक्षणं बहु आवश्यकम् अस्ति ।

mís';kfu

एतं पाठं पठनान्तरं भवन्तः सक्षमाः भविष्यन्ति :

- वेदेषु वायोः महत्वं वास्तविकरूपे अवबोधनार्थम् ;
- वेदेषु वायुसंरक्षणस्य मूलभावनां अवगमने ।

8-1 on"k ok; lj{k.kL; egRo rFkk lj{k.ke

वायोः महत्वम् उल्लेखितं कुर्वन् अथर्ववेदे कथितम् अस्ति यत् वायुः आकाशीयं जलं सर्वत्र नयने सहायकः अस्ति येन अन्नादिनां समृद्धिः भवति –

mRlef{kr 0;pfUr ; lnk ; vkfl¥pfUr jlek"k/kh"k A

ijk n/k e#r% if'uekrLr uk e¥pUrog l% AA

¼vFkoZon 4-27-2½

अर्थात् – यः वायुः सिञ्चनजलम् अनेकप्रकारेण यत्र तत्र नयति, यः एतं अन्नादयः आषधिपर्यन्तं नयति, स्पर्शयुक्तं तथा आकाशमापकं वायुम् अहं सम्मुखे स्थापयामि । एतादृशः वायुदेवः अस्मभ्यम् सर्वविधकष्टात् मुक्तिं यच्छेत् ।

चित्रम् 8.1 वायुः आकाशीयं जलं सर्वत्र नयने सहायकः अस्ति

वेदेषु वायुं सम्मानं प्रददत् कथितं यत् वायुः अस्मान् रक्षतु ।

त्रायन्तामिह देवास्त्रायतां मरुतां गणः ।

त्रायन्तां विश्वा भूतानि यथायमरपा असत् ॥

¼_Xon 10-137-5½

अर्थात् हे वायुगणः अस्मान् रक्षतु, प्रकृतौ जायमानम् असंतुलनं प्रति वायोः रौद्ररूपं यथा झञ्झावातं प्रति तथा प्रभञ्जनेनाभवत् हानिं प्रति वेदेषु प्रार्थना कृता यत् हे वायुदेव! अस्माकं प्रार्थनास्ति यत् भवान् सर्वदा प्राणिमात्रं प्रति अनुकूलं भवेत् –

e:rka eUos vf/k es czqoUrq çes okta okt lkrs vovUrqA

vk'kqfuo l;ekuag År;s rukd e¥pUrog l% AA

¼vFkoZon 4-27-1½

अर्थात् दोषानां नाशकं पवनस्य अहं मनसा स्मरामि । सः पवनः ममोपरि कृपां कुर्यात् तथा सर्वान् अन्नसुखस्य दानसुखस्य च योग्यं कुर्यात् । शीघ्रगतियुक्तान् अश्ववत् सुन्दरनियमयुक्तान् पवनान् अहं आह्वयामि । ते अस्मभ्यं मुक्तिं यच्छेत् ।

अत्र ऋषिः पवनं कल्याणकारी स्वरूपाय निवयति । पर्यावरणस्य सुरक्षायै चिंता कुर्वन् ऋषिः कथयति हे पवन! भवान् अन्नादियुक्तस्य क्षेत्रस्य हानिं न कुर्यात –

को वो वर्षिष्ठ आ नरो दिवश्च ग्मश्च धूतयः ।

यत्सीमन्तं न धूनुथ ॥

¼_Xosn½ 1-37-6½

अन्तरिक्षे भूयमानात् विकारात् वायुः अस्मान् रक्षति । अतः ऋग्वेदस्य ऋषिः प्रार्थयति यत् हे पवन ! अन्तरिक्षे भूयमानैः उपद्रवैः अस्मान् संरक्षेत् –

सूर्यो नो दिवस्पांतु वातो अन्तरिक्षात् ।

अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः ॥

¼_Xosn½ 10-158-1½

अथर्ववेदे वायुदेवं मलीनतायाः नाशकः तथा कष्टानां नाशकः कथ्यते–

vkik ok;k lfork p n"—re; j{kkf.k fufenk p e?kre A

lg;k t;k l't;% ldyu rk uk e¥pUroge% AA

¼vFkoZosn 4-25-2½

अर्थात्, हे वायुः तथा सूर्यदेवता भवन्तौ मिलित्वा अत्रत्यां मलिनतां निवारयेत्। रोगान् निवारयेत् तथा कष्टान् दूरं कुर्यात् यतोहि भवान् एव आत्मिकतुष्टिना तथा तथा शारीरिकपुष्टिना अस्मान् बलशालीनः करोति । अतः अस्मभ्यं कष्टेभ्यः तथा दुःखेभ्यः मुक्तिं यच्छेत् ।

अनेन वयं पश्यामः यत् आक्सीजनवायुं वेदेषु प्राणवायुः कथ्यते तथा आदेशितं यत् अस्माभिः वायोः शुद्धिकरणस्य प्रयासः करणीयमः । अस्माभिः वायुः न प्रदूषणीयः यतोहि तस्यापराधः अक्षम्यो वर्तते ।

इवायोः महत्वं वर्णयन् कथितं यत् वायुः अन्य समस्तवस्तु शुद्धतां यच्छति । जलं शुद्धयति । अतः वेदः अस्मान् निर्दिशति यत् एतादृशं कमपि कर्म न कुर्यात् येन वायुरशुद्धं भवेत् । अस्माभिः अस्माकं दिनचर्या एतादृशीकरणीया यया वयं वायोः संरक्षणं कुर्याम तथा किञ्चिद् मात्रमपि वायुप्रदूषणं न भवेत्।

चित्रा 8.1 प्राणवायुः

अंतरिक्षे प्राप्यमाणेभ्यः तथान्यविषयुक्तेभ्यः सूक्ष्मवायुभ्यः पृथ्व्याः संरक्षणार्थं वेदेषु प्रार्थना कृता ।

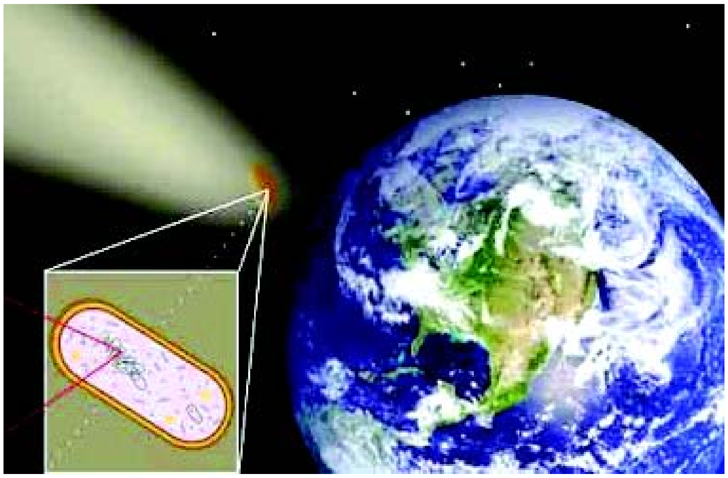

चित्रम् 8.3

संक्षपे कथितुं शक्यते यत् वैदिकसाहित्ये वायोः पवित्रतायारुपरि अत्यधिकं बलं प्रदत्तम् ।

ikBxrk% ç'uk% 8-1

1. रिक्तस्थानानि पूरयेत् –

(क) त्रायन्तां .... गणः ।

(ख) यत्सीमन्तं न .... ।

(ग) पातु .... अन्तरिक्षात् ।

(घ) अपो वायो .... च दुष्कृतमय रक्षाणि ।

HkoUr% fd f'kf{kroUr%

- वेदेषु वायोः महत्वम्
- वेदेषु वायुसंरक्षणस्य मूलभावना

fVIi.kh

ikBkUrk% ç'uk%

1. "पातु वायो अन्तरिक्षात्" अस्यार्थं लिखत ।

2. वायुप्रदूषणम् अवरोधनार्थं वेदेषु किं कथितम् ?

mÙkjekyk

8-1

1.

(क) मरुताम

(ख) चूनुध

(ग) वातो

(घ) सविता